

Dorota Kornas-Biela

PSYCHOLOGICZNO-PEDAGOGICZNE ASPEKTY POSTAW MORALNYCH WSPÓŁCZESNEJ MŁODZIEŻY

Referował autor 6 VI 1975

Postawy moralne są jednym z elementów nadrzędnych w organizacji osobowości. Wyrażają one gotowość podmiotu (względnie trwałą) do negatywnych lub pozytywnych reakcji intelektualno-emocjonalno-dążeniowych wobec samego siebie, innych ludzi, wartości, organizacji społecznych. Struktura postaw jest bardzo złożona, tym bardziej że elementy konstytuujące postawę funkcjonują w sferze moralnej człowieka również jako elementy względnie niezależne od siebie, np. człowiek może mieć przyswojone pojęcia i poglądy moralne, a może nie mieć wyrobionych nawyków postępowania moralnego lub umiejętności reagowania emocjonalnego na przejawy dobra i zła.

*

W dotychczasowych badaniach nad postawami moralnymi młodzieży posługiwano się skromnym zestawem metod. Najczęściej były to ankiety, wywiady, ankietotesty, rzadko zaś: techniki projekcyjne, obserwacyjne, socjometryczne, skalowania, inwentarze postaw oraz narady wychowawcze. Wyniki badań nad moralnością młodzieży są często niezgodne ze sobą. Przyczynami tej rozbieżności są:

1. Trudności metodologiczne — metody te zakładają, że: młodzież odpowiada szczerze i opierają się tylko na tym, co sama mówi o swych postawach (nie uwzględnia się działania mechanizmów obronnych), że młodzież zdolna jest do introspekcji (egorefleksyjność dopiero się rozwija); że przypisuje używanym w trakcie badań słowom takie samo znaczenie jak badacz moralności (wyklucza się wieloznaczność pojęć); że młodzież jest taka, jaka jest aktualnie (ujęcie statyczne). Wnioski z badań są ograniczone do określonego przedmiotu badań (wycinkowy aspekt postawy moralnej), podmiotu badań (cech danej próbki) i zastosowanej metody.

2. Funkcjonowanie w literaturze przedmiotu terminu „moralność młodzieży” w różnych znaczeniach [3], co prowadzi do odmiennych wniosków z badań — np. młodzież jest moralna w tym sensie, że uznaje jakiś system moralny. Natomiast w tym znaczeniu, że odrzuca zasady i obyczaje cenione przez starszych, a hamujące swobodę działania, np. w sferze seksualnej — jest określana jako amoralna. Jest też częściowo amoralna w tym sensie, że nie postępuje konsekwentnie, zgodnie z wyrażanymi poglądami. Są one społecznie pozytywne (nawet u młodzieży niedostosowanej), lecz nie mają siły dynamizującej zachowanie. Przyczyną tego luźnego związku między tym, co młodzież słownie deklaruje w badaniach, a jej faktycznym postępowaniem, jest:

a. Postawa konformizmu i konwencjonalizmu wobec norm i wartości, jakie ceni grupa, która jest dla jednostki grupą odniesienia (dzięki temu zyskuje ona akceptację grupy, zaspokaja potrzeby bezpieczeństwa, afiliacji, uznania).

b. Traktowanie moralności wyłącznie jako stroju świątecznego, który „przyozdabia” zachowanie w nielicznych sytuacjach życiowych.

c. Istnieje duża zależność między dojrzałością psychiczną a moralną. W okresie młodzieńczym osobowość, harmonia i integracja między różnymi jej elementami jest dopiero w okresie „tworzenia się”, dlatego wiedza moralna nie jest żadną gwarancją właściwego postępowania (bo nie została jeszcze uformowana w odpowiednie przekonania).

d. W okresie tym, w miarę rozszerzania się stosunków społecznych oraz wzrostu krytycyzmu i wrażliwości na dostrzegane niekonsekwencje, jednostka spostrzega sprzeczności między: postawami ludzi dorosłych (reprezentujących różne role społeczne), między postawami wobec różnych zjawisk życia u tej samej osoby oraz między głoszonymi przez dorosłych poglądami a ich faktyczną realizacją. Wyrobione postawy w kręgu rodziny przestają „pasować” do sytuacji, jakie stwarza udział młodzieży w życiu różnych grup społecznych. Wprowadza to dezorientację w jej zachowaniu.

e. W badaniach młodzież ujawnia i deklaruje postawy, które są zgodne z ogólną, w danej kulturze funkcjonującą hierarchią wartości i norm moralnych. Istnieje poza tym, w różnym stopniu od niej zależna, sytuacyjna hierarchia wartości i norm, wyznaczona przez okoliczności działania moralnego i od niej właściwie jest uzależnione faktyczne zachowanie w konkretnych sytuacjach.

*

Wśród postaw moralnych, uwidocznionych w badaniach, wiele można przypisać nie tylko młodzieży współczesnej. Są one związane ze specyficznymi właściwościami charakterystycznymi dla tego okresu rozwoju

życia psychicznego, np. chwiejność emocjonalna, chęć przygody, nowatorstwo. Podkreśla się również wiele cech i postaw właściwych tylko młodzieży współczesnej. Wśród nich pozytywne to: szczerłość, naturalność, brak fanatyzmu, szowinizmu, pruderii i przesądów, tolerancyjność, zainteresowanie życiem społeczno-kulturalnym, wyznawanie „moralności indywidualnej”. Negatywne postawy uwidocznione w badaniach, to m. in.: „realizm” życiowy, brak ideałów, egoizm, łatwizna i wygodnictwo, konsumpcyjność i preferencja potrzeb i dóbr materialnych, lekkomyślność, infantyлизм, mała inicjatywa własna, brak systematyczności — tzw. akcyjność, powierzchowność w pracy, nieposzanowanie mienia społecznego, duża swoboda w zachowaniu, chuligaństwo i brak wychowania, nieposzanowanie starszych, palenie papierosów i picie alkoholu, wczesne rozpoczynanie życia seksualnego, brak refleksji moralnej nad podejmowanymi decyzjami, spędzanie czasu wolnego w kawiarniach, na prywatkach. Niewłaściwe postawy moralne to również te, które często są maskowane, umykają kontroli opinii publicznej, czasem są wręcz nagradzane, a które prowadzą do następstw tak samo szkodliwych, jak postawy jawnie aspołeczne — np. postawa dobrokiewicza, werbalnej ideowości, minimalizmu, niezaangażowania, troska o dobro własne pod płaszczykiem argumentów szafujących interesem społecznym. Należy się zastanowić, jakie czynniki mogły uwarunkować wytworzenie się tylu niepożądaných — z punktu widzenia wymogów życia społecznego — postaw.

*

Rozwój postaw moralnych dokonuje się na zasadzie wrodzonej zdolności do zachowań moralnych. W początkach okresu młodzieńczego postawy moralne mają jeszcze często cechy moralności heteronomicznej. Kształtowane są one na drodze generalizacji doświadczeń, różnicowania postaw, silnych przeżyć, naśladownictwa, tzw. inicjacji oraz stosowania odpowiednich metod wychowawczych [2] m. in.:

a. informacyjnych — wyjaśnienia, perswazje, nakazy i zakazy, prelekcje, dyskusje nad tekstem lub filmem.

b. internalizujących — np. pokaz, emocjonujące opowiadanie, przykłady, zastosowanie środków masowego przekazu.

c. korygujących — np. krótkie i doraźne uwagi, nagroda i kara (wzmocnienie instrumentalne), analiza motywów postępowania i jego wyników wspólnie z winowajcą.

Decydującymi wyznacznikami moralności heteronomicznej są wpływy środowiska i zamierzone oddziaływanie wychowawcze. Poprzez samodzielną refleksję moralną, rozstrzygnięcie niepokoju egzystencjalnych i konfliktów moralnych, przez własną pracę nad urobieniem

wewnętrznej dyscypliny i dyspozycji moralnych, jednostka uwalnia się od przymusu charakterystycznego dla okresu heteronomii i tworzy swój system moralny. Autonomia moralna nie jest przez wszystkich osiągnięta i nie w takim samym stopniu. Część młodzieży pozostaje w rozwoju na niższych etapach fazy autonomicznej (np. pryncypializmu) bądź heteronomicznej (np. konformizmu) i nigdy nie wyrośnie z poziomu moralności motywowanej lękiem, opierającej się na nawykach i sztywno-społeczno-moralnych m. in. następujące czynniki (por. 1):

*

Obserwacje współczesnych warunków życia młodzieży pozwalają na stwierdzenie, że nie sprzyjają kształtowaniu się właściwych postaw społeczno-moralnych m. in. następujące czynniki (por. 1):

1. Biologiczne — a wśród nich akceleracja. Pewne postawy młodzieży, np. ruchliwe tańce, muzyka mocnego uderzenia są formą wyładowania rozwiniętych sił fizycznych.

2. Demograficzne — w tym zwłaszcza przewaga liczebowa młodzieży w społeczeństwie, co uniemożliwia objęcie wszystkich opieką wychowawczą, migracja, wymieszanie młodzieży z różnych środowisk, „zderzenie się” subkultur — np. miasta i wsi — co stworzyło swoisty styl zachowania i wyrażania się młodych ludzi.

3. Cywilizacyjne, takie jak:

a. Ciągłe przemiany społeczne i związane z tym podziały w społeczeństwie. Dlatego młodzież przyjmuje postawę hedonistyczną, niezaangażowaną, neutralną, pozbawioną wznioślejszych ideałów.

b. Oddziaływanie środków masowego przekazu, które działają w sposób okolicznościowy, powierzchowny, bezplanowy. Sprzyjają postawie wygodnictwa. Pogłębiają u młodzieży brak umiejętności organizowania sobie wolnego czasu w sposób aktywny, ciekawy, pożyteczny.

c. Rozwój środków trakcyjnych przy braku właściwej opieki nad podróżowaniem młodzieży (autostop, dojazdy do szkoły). Sprzyja to postawie „wyszumienia się” w nieznanym środowisku.

d. Wygodne warunki życiowe, które przyzwyczajają młodzież do „niewysilania się”, braku obowiązków, konsumpcji.

4. Społeczne, z których najważniejszą rolę odgrywają:

a. Mała opieka rodziny wskutek pracy zawodowej kobiet, co wiąże się z brakiem więzi między domownikami, niezaspokojeniem podstawowych potrzeb uczuciowych i społecznych, brakiem kontroli nad nauką i formą spędzania czasu wolnego;

b. Niedostateczna opieka społeczna — odpowiedzialność za wychowanie zrzucano na szkołę i organizacje społeczno-polityczne, a brak jest dotychczas odpowiednio prowadzonych świetlic zakładowych, dworc-

wych, klubów obejmujących swym oddziaływaniem zwłaszcza młodzież z pogranicza marginesu społecznego;

c. Wczesne usamodzielnianie się młodzieży — ze względu na pobyt w internatach, hotelach, domach studenckich — co sprzyja tworzeniu się własnej moralności. Rejony trudnej młodzieży, to rejony trudnych warunków do jej rozwoju (np. szybko rozwijające się miasta). Niepowodzenia związane z dalszym kształceniem lub podjęciem pracy zawodowej sprzyjają urazom, zawodom, wykolejeniu.

5. Psychologiczne:

a. Wczesne negatywne doświadczenia moralne i przykre przeżycia natury społecznej we wczesnym dzieciństwie (np. deprywacja potrzeb uczuciowych).

b. Pozostawienie młodzieży samej sobie w rozwiązywaniu trudnych problemów egzystencjalnych (sens życia, hierarchia wartości). Jest to jedna z przyczyn form nieprzystosowania typu narkomanii, hippizmu, alkoholizowania się.

6. Pedagogiczne:

a. Posiadanie w nadmiarze pieniędzy i zaspokajanie wszelkich potrzeb materialnych, co sprzyja postawie rozrzutności, lekkomyślności.

b. Negatywne przykłady zachowania osób starszych.

c. Szkoła jako środowisko nerwicogenne.

d. Metody wychowawcze — negatywne skutki wychowania niekonsekwentnego lub zbyt liberalistycznego bądź rygorystycznego.

W wielu badaniach i wypowiedziach młodzieży stwierdza się, że potrzebuje ona i chce kontaktu z dorosłymi, lecz przyjmuje pozę dystansu i stronięcia od dorosłych, deprecjonując to, co jest dla niej nieosiągalne (mechanizm kwaśnych winogron), gdyż dorośli zbyt mało czasu, uwagi, zrozumienia i serca jej okazują.

W celu poprawy skuteczności pracy wychowawczej warto uwzględnić w niej następujące momenty:

1. Każdy wychowawca musi mieć mocno zinterioryzowane cele wiodące swej pracy i wartości, ku którym młodzież prowadzi.

2. Musi różnicować podejście wychowawcze w zależności od płci, pochodzenia, wykształcenia, stosunków rodzinnych i wczesnych doświadczeń, a zwłaszcza charakteru wychowanka.

3. Konieczna jest dokładna znajomość technik pracy z młodzieżą, prawidłowości życia psychicznego i charakterologii.

4. Wychowawca musi przyjąć założenie, że jego praca owocuje nie zawsze w sposób widoczny, a zawsze dopiero po pewnym czasie.

5. Istotne jest dla wychowawcy sprawdzanie co pewien czas wyników swej pracy.

6. Ważnym zadaniem wychowawczym jest oddziaływanie inspirujące

na klimat i morale różnych grup nieformalnych młodzieży, gdyż mają one duży wpływ na postępowanie jednostki.

7. Wychowawca musi pamiętać, że wychowanie człowieka zaczyna się na dwadzieścia lat przed jego urodzeniem (wraz z wychowaniem jego rodziców); że rola prawzorów i doświadczeń wczesnego dzieciństwa jest decydująca dla kształtowania się charakteru i postaw moralnych człowieka. Stąd postulat profilaktyki zaburzeń w tym zakresie przez objęcie opieką wychowawczą rodzin z marginesu społecznego, rozwiedzionych, samotnych matek.

8. Wychowawca powinien kształtować nie tylko określone postawy czy stereotypy zachowań moralnych, ale również kształtować moralną motywację działań (argumenty nie tylko słuszne i racjonalne, ale i humanistyczne).

9. Często wychowawcy przyjmują zasadę w wychowaniu, że „powinno się traktować młodzieńca jako niedojrzałego, dopóki się nie ma dowodu na to, że jest dojrzały”. Aby nie hamować rozwoju moralnego, ale go stymulować, należałoby raczej kierować się zasadą: „powinno się traktować młodzieńca jako dojrzałego, dopóki nie wykaże, że jest niedojrzały”.

LITERATURA

1. Bohucki J.: Źródła postaw moralnych współczesnej młodzieży, „Prace Pedagogiczne” UŚ, 1972, nr 1, s. 7.
2. Kotłowski K.: O kształceniu postaw moralnych, „Zeszyty Naukowe” UŁ, 1969, s. I, z. 61, s. 71.
3. Matusiewicz Cz.: Charakter i motywy aktywności młodzieży starszej, Lubuskie Towarzystwo Naukowe, Zielona Góra, 1968.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИ-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ МОРАЛЬНОГО ОБЛИКА СОВРЕМЕННОЙ МОЛОДЕЖИ

Резюме

Автор статьи рассматривает следующие вопросы:

1. Критические замечания о психологических методах исследования морального облика.
2. Причины расхождений между результатами различных исследований морального облика молодежи.
3. Общая характеристика молодежной морали, разработанная на основе указанных в исследованиях положительных и отрицательных черт молодежи.
4. Факторы нравственного развития с выделением тех, которые облегчают переход от гетерономии к моральной автономии.
5. Существующие условия, не способствующие формированию правильных

черт характера современной молодёжи (биологические, демографические, цивилизаторские, общественные, психологические, педагогические).

6. Требования, необходимые для увеличения эффективности воспитательного воздействия.

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL ASPECTS OF MORAL
ATTITUDES OF CONTEMPORARY YOUTH

Summary

The following problems have been discussed in this article:

1. The review of the used research methods on moral attitudes.
2. The reason of differences between research results on moral attitudes of contemporary youth.
3. The general characteristics of the youth's moral domain on the basis of the positive and negative attitudes found by psychological researches.
4. The factors of moral development stressing these ones which allow to step from the heteronomous to autonomous moral period.
5. Actual unfavourable circumstances for forming correct moral attitudes of contemporary youth (physiological factors, demographical and civilizing, social, psychological and pedagogical ones).
6. The postulates that should be used for increasing the efficacy of educational influence.

*Zakład Psychologii Wychowawczej
i Defektologicznej
Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*